

¹⁰⁸³ **MISKAWAYH (M. 1030): NARATIF BIOGRAFI TOKOH
FALSAFAH AKHLAK ABAD PERTENGAHAN**

Kamal Azmi Abd Rahman¹

Indriaty Ismail²

¹ Kamal Azmi Abd. Rahman, Pensyarah di Jabatan Dakwah dan Usuluddin, Fakulti Pengajian Peradaban Islam, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor. (kamalazmi@kuis.edu.my)

² Indriaty Ismail, Pensyarah di Jabatan Usuluddin dan Falsafah, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Abstrak

Miskawayh (1030M) merupakan seorang tokoh penting dalam perkembangan ilmu falsafah akhlak. Sintesis falsafah Yunani dengan ilmu Islam yang telah dilakukan oleh beliau pada abad pertengahan dianggap sebagai suatu inovasi yang signifikan dalam pembentukan ilmu akhlak Islam. Kesarjanaan Miskawayh boleh dilihat melalui komitmennya terhadap kerjaya dan dunia akademik sepanjang beliau berada di Rayy, kota kelahirannya dan juga ketika berada di kota ilmu, Baghdad. Kajian berbentuk kualitatif ini akan membahaskan tentang biografi Miskawayh. Naratif kajian biografi tersebut mendapati bahawa Miskawayh telah melalui empat fasa penting dalam kehidupannya. Fasa pertama (sehingga usiannya kira-kira 20 tahun) ialah ketika beliau mendapatkan ilmu asas Islam dan mempelajari tentang ilmu kimia. Fasa kedua ialah antara 956 sehingga 963 Masihi di Baghdad. Ketika ini beliau terlibat dengan perbincangan falsafah dan berhadapan dengan masalah akhlak. Fasa ketiga pula ialah pada tahun 963 Masihi di Rayy, Iran di mana beliau telah mendedikasikan masanya untuk menelaah pelbagai tema penulisan dan mengajar. Fasa yang keempat ialah pada 976 Masihi iaitu ketika usianya mencecah 44 tahun sehingga beliau meninggal dunia pada 1030 Masihi pada usia 96 tahun di Isfahān, Iran. Pada fasa ini, beliau aktif dalam penulisan falsafah dan melakukan mujahadah dalam akhlak. Oleh kerana keluasan ilmu dan pengalaman yang telah dilalui oleh Miskawayh dalam empat fasa ini, penulisan beliau tentang akhlak terutamanya di dalam magnum opus yang bertajuk Tahdhīb al-Akhlāq menjadi sebuah karya yang berpengaruh dan mendapat perhatian pengkaji Islam dan Barat sehingga kini. Karya yang telah ditulis di penghujung hayat Miskawayh ini telah membuktikan kesarjanaan beliau dalam ilmu falsafah, hal pembangunan sendiri serta kerjaya.

Kata kunci: Miskawayh, falsafah akhlak, abad pertengahan dan *Tahdhīb al-Akhlāq*

1.0 Pengenalan

Miskawayh merupakan seorang tokoh falsafah Islam abad pertengahan. Pada abad ini terdapat ramai cendekiawan Islam yang terkenal seperti al-Rāzī, Ibn Sīnā dan lain-lain. Walaupun Miskawayh kurang diberikan perhatian jika dibandingkan dengan Ibn Sīnā dan al-Rāzī, sumbangan beliau dalam perkembangan ilmu abad pertengahan sangat penting. Beliau merupakan seorang *polymath*, menguasai pelbagai cabang ilmu seperti kimia, psikologi, bahasa dan sejarah. Namun begitu, majoriti pengkaji yang telah mengkaji tentang kesarjanaan beliau berpandangan bahawa bidang utama kepakarannya adalah dalam bidang akhlak. Beberapa penulisan yang signifikan telah dihasilkan dalam bidang akhlak antaranya ialah *Al-Fawz al-Asghār*, *Al-Fawz al-Akbar*, *Kitāb al-Sa'ādah*, *Kitāb al-Ḥikmah al-Khālidah* dan

Tahdhīb al-Akhlāq yang dianggap sebagai literatur paling penting dalam pembentukan ilmu akhlak Islam atau falsafah etika Islam.

2.0 Biografi Ringkas Miskawayh.

Nama sebenar Miskawayh ialah Abū ‘Alī Aḥmad ibn Muḥammad ibn Ya‘qūb Miskawayh al-Khāzin. Terdapat perselisihan pendapat mengenai nama panggilan beliau sama ada Ibn Miskawayh atau Miskawayh. Walaupun terdapat penulisan yang menggunakan gelaran Ibn Miskawayh atau Ibn Maskawayh seperti al-Shaharastānī (m. 1153), al-Bayhaqī (m. 1169) dan Ḥajjī Khalīfa (m. 1657), fakta-fakta jelas menunjukkan bahawa nama sebenar beliau adalah Miskawayh kerana gelaran tersebut adalah gelaran yang digunakan oleh penulis-penulis yang hidup sezaman dengannya. Sahabat karib beliau seperti al-Tawḥīdī (m. 1023)¹, al-Tha‘labī (m. 1032) dan al-Sijistānī (m. 1001)² telah memanggil beliau dengan nama Abū ‘Alī Miskawayh atau Miskawayh mengukuhkan lagi pandangan bahawa nama beliau adalah Miskawayh. Leaman (2006: 96) juga menyatakan di dalam *The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy* bahawa gelaran sebenar kepadanya ialah Miskawayh dan bukan Ibn Miskawayh walaupun kebiasaannya beliau lebih dikenali sebagai Ibn Miskawayh. Menurut Ansari (1964: 140) panggilan Miskawayh adalah lebih tepat kerana panggilan tersebut telah digunakan oleh kebanyakan penulis terdahulu yang mana mereka ini adalah terdiri daripada kalangan sahabat Miskawayh yang sezaman dengannya. Penterjemah buku *Tahdhīb al-Akhlāq*, Zurayk (1968) juga menyatakan dalam terjemahannya yang bertajuk *The Refinement of Character* bahawa gelaran Miskawayh atau *laqab* ini adalah kepunyaan beliau sendiri dan bukan daripada ayah atau datuknya. Oleh itu, panggilan yang dinasabkan kepada beliau sebagai Ibn Miskawayh adalah tidak tepat.

Selain itu, Miskawayh juga diberi gelaran *al-khāzin* yang bermaksud penjaga, pemegang amanah atau bendahara. Ini kerana Miskawayh merupakan seorang bendahara merangkap pustakawan bagi Kerajaan Buwayhid di era pemerintahan Sultan ‘Aḍud al-Dawlah (936M-983M). Selain itu, beliau juga berkhidmat dalam bidang kesetiausahaan, pengurusan perbendaharaan dan kepustakawanan bagi pemerintah-pemerintah lain seperti wazir al-Muhallabi (340-352/950-963), Abū al-Faḍl (553-560 /951-970) dan Abū al-Faḥ (360-366/970-976). Gelaran *al-khāzin* ini adalah satu penghormatan kepadanya kerana beliau merupakan seorang *polymath* iaitu orang yang mempunyai banyak khazanah atau ilmu. Miskawayh juga dikenali sebagai *mu‘allim al-thālith* atau guru ketiga selepas al-Fārābī (870M-950M)³ dan Aristotle sebagai guru pertama dan kedua kerana penguasaannya dalam ilmu-ilmu falsafah Yunani. Walaupun penguasaan ilmunya yang begitu meluas, Miskawayh lebih dikenali melalui penulisan falsafah akhlak atau etika sehinggakan gelaran ‘bapa

¹ ‘Alī b. Muḥammad b. al-‘Abbās, Abū Ḥayyān al-Tawḥīdī dilahirkan di Shīrāz (Nisapur). Setelah itu, beliau telah pergi Baghdad sebelum ke Rayy dan berjumpa dengan wazir Ibn al-‘Amīd dan kemudiannya dengan al-Ṣāḥib b. ‘Abbād. Beliau adalah seorang sufi, ahli falsafah dan seorang sasterawan yang hebat. Beliau meninggal dunia pada 1010 m.

² Abū Sulaimān Muḥammad b. Ṭāhir b. Bahrām adalah seorang yang berketurunan Sajistān. Beliau tinggal di Baghdad. Oleh kerana menghidap penyakit kusta, beliau tidak dapat melawat AmĒr dan wazir dan hanya menetap di rumah beliau sahaja. Di sinilah berkumpulnya para ilmuwan Baghdād untuk berbincang dan bermuzakarah. Antara mereka adalah Yahya b. ‘Adī, Abū Ḥayyān al-Tawḥīdī, Miskawayh dan lain-lain. Beliau meninggal dunia pada 990 m.

³ Abū Naṣr Muḥammad ibn Muḥammad al-Fārābī adalah seorang ahli falsafah yang terkenal dan ahli fiqah. Beliau telah menulis dalam pelbagai bidang seperti falsafah politik, metafizik, etika dan logik. Beliau juga merupakan seorang saintis, ahli matematik dan mahir dalam ilmu muzik. Dalam tradisi falsafah beliau dikenali sebagai guru kedua atau *mu‘allim al-thānī*.

falsafah etika Islam' begitu sinonim dengan dirinya. Gelaran ini diberikan kepada beliau kerana usahanya membina ilmu etika atau akhlak sebagai salah satu disiplin ilmu Islam yang beridiri sendiri dan bukan lagi sebagai pengantar ilmu falsafah politik (Ansari 1964: 146).

Sebahagian penulis biografi Miskawayh mendakwa agama asal beliau sebelum memeluk Islam ialah Zoroastrianisme. Menurut Yāqūt (1226), penulis *Mu'jam al Udabā'*, agama asal beliau ialah majusi atau *mazdaniyyah*. Dakwaan ini walau bagaimapapun telah disangkal oleh pengkaji lain kerana terdapat bukti bahawa keluarga beliau telah memeluk Islam sebelum beliau dilahirkan lagi. Ansari (1964: 17) telah mengemukakan beberapa alasan bagi mengukuhkan dakwaan bahawa Miskawayh adalah seorang Muslim sejak dilahirkan lagi. Pertama, nama Miskawayh iaitu Ahmad ibn Muhammad ibn Ya'qūb membuktikan bahawa beliau bukan seorang mualaf. Penulisan Miskawayh yang komprehensif dan mendalam tentang Islam juga menyebabkan sukar untuk dipercayai bahawa ianya adalah hasil penulisan seorang yang baru memeluk Islam. Walau bagaimanapun, kebanyakan penulis bersetuju bahawa datuk kepada Miskawayh merupakan seorang penganut Zoroastrianisme yang telah memeluk Islam. Oleh itu, Miskawayh sememangnya dilahirkan sebagai seorang Muslim atau seorang penganut agama Islam sejak lahir dan beliau juga mempunyai latar belakang keluarga bukan Islam iaitu dari datuknya yang menganut kepercayaan Zoroastrianisme. Kebanyakan penulis juga bersetuju bahawa Miskawayh adalah seorang yang berfahaman Syiah. Kraemer (1986) menyatakan bahawa gaya penulisan Miskawayh mirip dengan gaya penulisan al-Fārābī dan Ikhwān al-Ṣafā⁴ yang beraliran Syiah. Malahan dakwaan ini disokong oleh fakta bahawa tampuk pemerintahan ketika itu yang menjadi majikan Miskawayh, Kerajaan Buwayhid juga beraliran Syiah. Ini ditambah lagi oleh kekerapan beliau memetik kata-kata 'Alī dalam penulisan *Tahdhīb*. Oleh kerana itu, seperti yang dinyatakan oleh Ansari (1964) dan Kraemer (1986), dakwaan bahawa Miskawayh berfahaman Syiah mempunyai asas yang kukuh dan boleh dipercayai.

Seperti kebanyakan tokoh ilmuwan Islam lain di zamannya, Miskawayh juga mempunyai kemampuan luar biasa menguasai pelbagai disiplin ilmu. Bidang keilmuannya meliputi bidang sejarah dan falsafah hingga ke cabang-cabang ilmu lain seperti psikologi dan kimia. Dalam bidang falsafah, Miskawayh dilihat cenderung kepada perbahasan falsafah etika dan sains politik (Kraemer 1986). Menurut Oliver Leaman (2008), Miskawayh merupakan seorang ahli politik dan pada masa yang sama adalah seorang ahli falsafah. Beliau juga mempunyai pemikiran yang bebas seperti yang dinyatakan oleh al-Tawhīdī sebagai *anomaly* (keganjilan) kerana penilaian beliau yang adil dan rasional. Pembentukan keserjanaan Miskawayh banyak dibantu oleh kehidupannya yang dilatari oleh suasana akademik dan intelektual yang baik. Beliau telah menghabiskan hayatnya di zaman pemerintahan kerajaan 'Abbāsiyyah di mana ketika ini usaha penterjemahan karya-karya asing terutamanya karya-karya Yunani ke dalam Bahasa Arab sedang giat dijalankan. Ini ditambah lagi dengan adanya *Bayt al-Hikmah* yang menjadi pusat penterjemahan dan perpustakaan awam besar menyimpan khazanah ilmu dalam Tamadun Islam. Kota Rayy, tempat kelahiran Miskawayh terkenal sebagai sebuah kota ilmu yang telah melahirkan ramai

---

⁴ Ikhwān Al-Ṣafā diterjemah dalam Bahasa Melayu sebagai Persaudaraan Suci adalah perkumpulan sulit ahli falsafah Islam di Basrah, Iraq pada abad ke 8-10 Masihi. Struktur dan identiti keahliannya tidak dapat dikenalpasti. Pemikiran falsafahnya berbentuk esoterik atau batiniyyah diketahui melalui penulisan *Rasā'il Ikhwān al-Ṣafā*.

tokoh dan ilmuwan, antaranya ialah Abū Bakr al-Rāzī (m. 925)⁵ iaitu seorang tokoh fizik dan sains yang telah meninggal dunia sebelum kelahirannya.

3.0 Empat Fasa Kehidupan Miskawayh

3.1 Fasa Pertama

Fasa pertama dalam kajian naratif biografi Miskawayh adalah bermula dari kelahirannya sehingga usianya mencecah lingkungan 20 tahun. Tiada kesepakatan di kalangan ahli sejarah berkenaan dengan tarikh kelahiran Miskawayh (Mohd Nasir 2003). Walaupun begitu, ahli sejarah bersepakat bahawa beliau dilahirkan pada tahun 932M. Beliau telah meninggal dunia pada 9 Safar 421H bersamaan dengan 16 Februari 1030M di Iṣfahān. Tempat kelahiran Miskawayh di Rayy, Iran pada waktu itu terkenal sebagai sebuah kota ilmu yang telah melahirkan ramai tokoh dan ilmuwan, antaranya ialah Abū Bakr al-Rāzī (m. 925)⁶ iaitu seorang tokoh fizik dan sains yang telah meninggal dunia sebelum kelahirannya. Walaupun begitu, era ketamadunan Islam pada waktu tersebut diwarnai dengan dua keadaan yang berbeza iaitu keadaan yang positif di mana banyaknya berlaku kajian-kajian saintifik dan kepelbagaian penemuan baru manakala keadaan yang sebaliknya ialah apabila berlakunya krisis ekonomi, kecelaruan politik dan juga permasalahan moral dan sosial (Ansari 1964). Krisis sosial, ekonomi dan politik tidak mengganggu perkembangan keilmuan Miskawayh. Ini kerana keadaan kondusif dalam bidang akademik telah menyediakan prasarana buat Miskawayh untuk menguasai kepelbagaian ilmu yang ditawarkan di zaman tersebut. Ini ditambah lagi apabila beliau mendapat perlindungan daripada pemerintah kerajaan Buwayhid yang menggalakkan percambahan dan pemikiran falsafah (Ibrahim Abu Bakar 1989).

Tiada banyak maklumat yang diperolehi tentang latar belakang kehidupan Miskawayh dan pendidikannya di peringkat awal. Beliau berasal daripada keluarga yang senang. Bapanya kurang memberikan perhatian kepada soal pendidikan anak-anak dan telah meninggal dunia sewaktu beliau masih kecil lagi. Miskawayh kemudiannya terus dijaga oleh ibu. Kehilangan ayah sedikit sebanyak telah merencatkan pembangunan moral dan akhlak Miskawayh. Beliau pernah terjebak ke kancah masalah moral seperti mana yang telah dinyatakannya di dalam *Tahdhīb*. Ini ditambah lagi apabila ibunya berkahwin untuk kali yang kedua dengan lelaki lain yang jauh lebih muda dari usia ibunya (al-Khwārizmī 1879). Miskawayh tidak dapat menerima perkahwinan tersebut memandangkan perbezaan usia yang ketara antara ibu dengan bapa tirinya yang terlalu muda dan kelihatan seperti abangnya. Miskawayh merasakan terdapat kemungkinan yang lelaki muda tersebut tertarik kepada ibunya kerana kedudukan dan harta keluarganya. Perkahwinan ini sangat mengganggu emosi beliau dan telah meninggalkan kesan yang mendalam kepada kehidupannya. Surat Khwārizmī di dalam *al-Rasā'il* untuk menenangkan Miskawayh membuktikan betapa mendalamnya kesan perkahwinan tersebut terhadap kehidupan beliau.

---

⁵ Muḥammad b. Zakariyya Abu Bakr al-Rāzī dilahirkan pada 865 m di Rayy. Ketika umurnya 30 tahun, beliau ke Baghdad dan menghabiskan masanya untuk mempelajari dan mengkaji bidang kimia. Kemudian beliau mempelajari bidang perubatan dan falsafah. Beliau adalah seorang penulis prolific sehinggakan karya penulisannya mencecah 232 naskhah sama ada buku atau artikel. Beliau juga pernah menjawat jawatan ketua hospital di Baghdad dan di Rayy. Beliau meninggal pada 925 m.

⁶ Muḥammad b. Zakariyya Abu Bakr al-Rāzī dilahirkan pada 865 m di Rayy. Ketika umurnya 30 tahun, beliau ke Baghdad dan menghabiskan masanya untuk mempelajari dan mengkaji bidang kimia. Kemudian beliau mempelajari bidang perubatan dan falsafah. Beliau adalah seorang penulis prolific sehinggakan karya penulisannya mencecah 232 naskhah sama ada buku atau artikel. Beliau juga pernah menjawat jawatan ketua hospital di Baghdad dan di Rayy. Beliau meninggal pada 925 m.

Masalah yang dihadapi oleh Miskawayh ini mungkin menjadi pendorong yang kuat kepada beliau untuk memajukan karier akademiknya. Beliau bermula dengan menamatkan pengajian peringkat awal yang meliputi pengajian al-Quran, tatabahasa, kesusasteraan, hadis, fiqh, sejarah, aritmetik dan geometri. Walau bagaimanapun, tiada maklumat yang diperolehi tentang latar belakang pengajian tinggi dan guru-guru beliau. Apa yang pasti, buku-buku adalah gurunya, perpustakaan adalah sekolahnya dan di situlah beliau bekerja keras sepanjang waktu tanpa jemu untuk mencari ilmu (Ansari, 1964: 142). Di awal kerjayanya sebagai ahli akademik, Miskawayh berusaha untuk mempelajari ilmu kimia. Beliau banyak membaca tulisan Jābir bin Ḥayyān (m. 815M)⁷ dan al-Rāzī (m. 935M) serta menjalankan beberapa kajian dan penyelidikan. Walaupun begitu, Miskawayh kemudiannya telah meninggalkan minatnya dalam bidang tersebut disebabkan beberapa alasan yang tertentu selain merasakannya adalah sesuatu yang sia-sia.

Fasa pertama dalam biografi Miskawayh berakhir setelah beliau mengambil keputusan untuk meninggalkan bidang ilmu kimia. Keseluruhan fasa pertama kehidupan beliau ini menjelaskan tentang persediaan awal Miskawayh dalam pelbagai cabang ilmu. Beliau telah mempelajari ilmu-ilmu asas Islam. Kemudahan keewangan dan suasana perkembangan akademik yang rancak di Rayy membantu perkembangan intelek Miskawayh. Namun begitu, persediaan tersebut sedikit terganggu disebabkan masalah keluarga yang dialami olehnya.

3.2 Fasa Kedua

Fasa yang kedua ialah antara 956M hingga 963M. Pada ketika ini Miskawayh telah meninggalkan kota Rayy untuk berhijrah ke Baghdad. Baghdad pada abad ke 10M/11M telah menjadi sebuah kota pengajian dan perkembangan ilmu yang terpenting. Ramai cendekiawan yang telah lahir di Baghdad terdiri daripada ahli falsafah yang telah menguasai pemikiran Islam dan Yunani serta secara aktif mengadakan sesi perbincangan falsafah yang melibatkan ramai pemikir merentasi agama sama ada Islam, Kristian, Yahudi dan lain-lain. Antara ahli falsafah terkehadapan ketika itu ialah Yaḥyā Ibn ‘Adī (m. 794)⁸, Abū Sulaymān al-Sijistānī (m. 1001), Ibn Zur‘a (m. 1008)⁹, Ibn al-Khammār (m. 1017)¹⁰, dan ramai lagi. Ia telah disahkan oleh al-Tawḥīdī (m. 1023) yang merupakan seorang sahabat karib beliau dan juga salah seorang daripada ahli dalam perbincangan kumpulan tersebut. Kehidupan dan kebudayaan intelektual tersebut telah melahirkan kumpulan-kumpulan diskusi ilmiah di kalangan pemikir-pemikir dan Miskawayh merupakan salah seorang yang telah menganggotai kumpulan yang kebiasannya disertai oleh ahli falsafah tersebut (Mohd. Nasir 2003). Dalam kalangan ahli falsafah tersebut, Yaḥyā Ibn ‘Adī (m. 974), seorang yang beragama Kristian dan lebih tua daripada beliau juga mempunyai minat dalam bidang yang

⁷ Abū Mūsā Jābir ibn Ḥayyān seorang ahli falsafah dan saintis Islam yang menguasai pelbagai bidang seperti kimia, kosmologi, numerologi, astrologi, perubatan dan falsafah. Beliau dikenali sebagai bapa kimia Islam dan penulisannya dianggap tertua dalam bidang kimia.

⁸ Abū Zakarīyā’ Yaḥyā ibn ‘Adī adalah seorang ahli falsafah Arab berasal dari Syria beragama Kristian. Beliau mahir dalam teologi dan merupakan seorang penterjemah karya Yunani dalam Bahasa Syria ke Bahasa Arab. Antara karya beliau ialah *Tahdhīb al-Akhlaq* dan *Maqālah fī al-Tawḥīd*.

⁹ Isā ibn Zur‘a adalah seorang ahli fizik dan ahli falsafah abad pertengahan. Beliau dilahirkan di Baghdad dan berasal daripada keluarga Syria yang beragama Kristian. Beliau merupakan salah seorang daripada pelajar Yaḥyā ibn ‘Adī.

¹⁰ Abū l-Khayr al-Ḥasan b. Suwār b. Bābā b. Bahrām atau dikenali sebagai Ibn al-Khammār adalah ahli falsafah beragama Kristian. Beliau merupakan seorang ahli fizik dan penterjemah karya Syria ke Bahasa Arab.

sama iaitu falsafah etika. Yaḥyā juga telah menulis sebuah karya penting mengenai akhlak dengan tajuk yang sama dengan tajuk penulisan Miskawayh, *Tahdhīb al-Akhlāq*.

Pembentukan pemikiran Miskawayh banyak dibentuk oleh penyertaan beliau secara aktif dalam kumpulan perbincangan falsafah yang diketuai oleh al-Sijistānī, seorang pemikir logik. Majid Fakhry (1970) di dalam bukunya *History of Muslim Philosophy* menganggap bahawa Miskawayh dan rakan-rakannya; al-Tawḥīdī dan al-Sajistānī merupakan *polymath* di zaman tersebut kerana penguasaan mereka dalam bidang ilmu yang pelbagai. Selain itu, antara tokoh lain yang hidup sezaman dan bersahabat dengan Miskawayh ialah Abū Ḥasan al-‘Āmirī dan Abū Bakr al-Khawārizmī. Kecenderungan Miskawayh menggunakan akal dan keutamaan nilai sejagat di dalam pembentangan idea-ideanya telah menjadikan beliau sebagai seorang tokoh yang terkenal di zaman tersebut. Oleh yang demikian, selain daripada kemampuan luar biasa Miskawayh, latar sosial dan persekitaran semasa juga telah memungkinkan beliau untuk menguasai pelbagai disiplin ilmu. Suasana dan persekitaran yang kondusif bagi pembinaan keilmuan Miskawayh ini dinyatakan oleh Mohd Nasir (2015):

Oleh yang demikian, Miskawayh bernasib baik kerana dapat berada di pusat pembangunan tamadun Islam yang telah menawarkannya peluang untuk mengembangkan kebolehnya dan minatnya dan menyertai pelbagai bentuk program sama ada berbentuk politik, intelektual dan menyumbangkannya dengan cara yang tersendiri.

Selepas meninggalkan pengajian dalam ilmu kimia dan juga kota Rayy seperti yang telah dinyatakan dalam fasa yang pertama, Miskawayh berkhidmat kepada *wazīr* al-Muḥallabī (m. 963M) di Baghdad. Selain terlibat dalam perbincangan falsafah, Miskawayh juga telah menjalin hubungan yang sangat akrab dengan *wazīr* al-Muḥallabī sehingga dilantik sebagai *nādim* (*fellow-drinker*) kepada *wazīr*. Beliau sentiasa mengambil bahagian dalam perbincangan falsafah dan kesusasteraan di meja perbincangan *wazīr*. Tugas sebagai *nādim* memerlukan beliau untuk mengarang dan mendeklamasikan puisi kepada *wazīr* dan juga kepada pemerintah. Puisi-puisi yang mempunyai unsur kelucahan dan tidak bermoral turut dihasilkan atas permintaan pemerintah dan pembantunya (*wazīr*). Miskawayh (1966) telah menukulkan peristiwa ini sebagai satu musibah dan tragedi hitam di dalam hidupnya kerana dipengaruhi oleh keseronokan, meninggalkan latihan atau pendidikan yang sewajarnya serta ketagihan kepada kemaksiatan. Ketika ini, Miskawayh yang masih muda telah menikmati kehidupan yang menyeronokkan melalui hubungan akrabnya dengan *wazīr* al-Muḥallabī. Beliau kagum dengan kecintaan *wazīr* kepada ilmu serta selesa berada di bawah naungannya.

Fasa yang kedua dalam biografi Miskawayh menjelaskan tentang penglibatannya dalam perbincangan kumpulan pemikir falsafah. Selain itu, pada fasa ini juga menceritakan tentang kerjayanya sebagai *nādim* kepada *wazīr* al-Muḥallabī. Ketika ini juga beliau terlibat dengan pelbagai gejala yang tidak sihat serta masalah sosial. Walaupun Miskawayh mendapat naungan daripada pemerintah dan mempunyai kerjaya yang baik, beliau menganggap fasa ini merupakan titik hitam dalam kehidupannya. Beliau telah mengambil langkah untuk memperbaiki kehidupannya dan meninggalkan akhlak yang tidak baik seperti mana yang akan dibincangkan di dalam fasa ketiga dan keempat.

3.3 Fasa Ketiga

Fasa ketiga kehidupan Miskawayh ialah apabila beliau kembali ke Rayy Iran pada tahun 963M berikutan kematian *wazīr* al-Muḥallabī. Ketika di kampung halamannya ini beliau banyak berhubung dengan Abū al-Faḍl Muḥammad Ibn al-‘Amīd (m. 970M), *wazīr*

Rukn al-Dawlah. Beliau telah dilantik sebagai pustakawan dan diberikan penghormatan untuk mengajar anaknya, Abū al-Faṭḥ (m. 976M). Perpustakaan Ibn al-‘Amīd sangat besar dan mengandungi pelbagai jenis buku dan bidang antaranya seperti sains, falsafah, agama, kesusasteraan, sejarah dan perubatan. Buku-buku yang ada di perpustakaan ini telah menjadi sesuatu yang sangat berharga dalam kehidupannya. Beliau telah menggunakan perpustakaan ini sebaik mungkin dalam perjalanan keilmuannya. Selepas kematian Ibn al-‘Amīd, anaknya Abū al-Faṭḥ telah menggantikan beliau dan Miskawayh terus memegang jawatan sebagai penjaga perpustakaan. Akan tetapi selepas itu, *wazīr* telah dipenjarakan pada tahun 976M dan Miskawayh mengambil keputusan untuk kembali ke Baghdad.

Oleh itu, pada fasa yang ketiga ini Miskawayh telah mendedikasikan masanya untuk menelaah pelbagai tema penulisan dan mengajar. Melalui sumber pembacaan yang luas, beliau mampu menguasai pelbagai cabang ilmu terutamanya falsafah akhlak dan sejarah. Walaupun, perbincangan kehidupan fasa ketiga Miskawayh ini sedikit berbanding fasa-fasa yang lain, fasa ketiga menjadi satu fasa yang sangat penting bagi perubahan dalaman dan akhlak Miskawayh. Fasa ini juga menjelaskan tentang komitmen beliau dalam mempelajari ilmu falsafah dan sejarah.

3.4 Fasa Keempat

Pada fasa keempat kehidupan Miskawayh, beliau telah kembali ke Baghdad. Ketika ini beliau banyak berhubung dengan ‘Aḍud al-Dawlah dan melantiknya sebagai *nadīm* dan pustakawan untuk menjaga buku-buku. Miskawayh mendapat sepenuh kepercayaan daripada pemerintah sehinggakan dalam beberapa keadaan beliau juga berkhidmat sebagai setiausaha sulit kepadanya. Selepas ‘Aḍud al-Dawlah meninggal dunia pada 983M, Miskawayh menghilangkan diri dan berlindung di rumah Ibn Khammār (m. 1017M) dan Abū Ḥayyān al-Tawḥīdī (m. 1023M). Pada ketika ini, umur Miskawayh telah mencecah 47 tahun dan mula menelaah tulisan-tulisan falsafah seperti *Isagoge of Porphyry* dan *Categories of Aristotle* yang dipinjam dari Abū Ḥayyān. Beliau kemudian telah berkhidmat kepada Ṣamṣām al-Dawla (963M-998M), Sharf al-Dawla (960M-989M) dan Bahā’ al-Dawla (988-1012M). Dalam tempoh ini, beliau bekerja sebagai pustakawan, menumpukan perhatian kepada penulisan buku berkaitan sejarah, falsafah dan beberapa bidang yang lain juga.

Miskawayh telah berpeluang untuk mengkaji literatur dari Yunani kerana pada zaman ini di Baghdad kerja-kerja pemindahan dan penterjemahan karya-karya Yunani ke dalam Bahasa Arab hampir lengkap terutamanya karya-karya tulis Aristotle, Plato dan neo-Platonik. Walaupun begitu, terdapat juga sumber yang mengatakan bahawa Miskawayh merujuk terjemahan karya Yunani berbahasa Syria yang masih belum diterjemah ke dalam Bahasa Arab sama ada disebabkan oleh hubungan baik beliau dengan kebanyakan penterjemah berketurunan Syria beragama Kristian-Yahudi atau sememangnya beliau mahir dalam bahasa kuno seperti Syria (Ansari, 1964).

Miskawayh telah menyiapkan buku *Tajārib al-Umam* dan *al-Hawāmil al-Shawāmil* pada fasa ini iaitu ketika usianya mencecah 80 tahun. Pada waktu ini juga beliau sedang sibuk menulis karya monumentalnya, *Tahdhīb al-Akhlāq*. Pada pengakhiran usianya, Miskawayh sempat bertemu dengan Ibn Sīnā (m. 1037M)¹¹, seorang ilmuwan muda yang berbakat besar

¹¹ Ibn Sīnā merupakan seorang *polymath* Islam yang berasal daripada Parsi. Beliau merupakan seorang ahli fizik, astronomi, pemikir dan penulis di zaman kecemerlangan Islam. Sumbangan signifikan beliau adalah dalam bidang perubatan sehingga dianggap sebagai bapa perubatan moden. Beliau telah menulis lebih 450 buah karya dan 240 buah daripadanya sahaja yang masih ada. 150 buah daripadanya adalah dalam bidang falsafah dan 40 buah yang lain tentang ilmu perubatan.

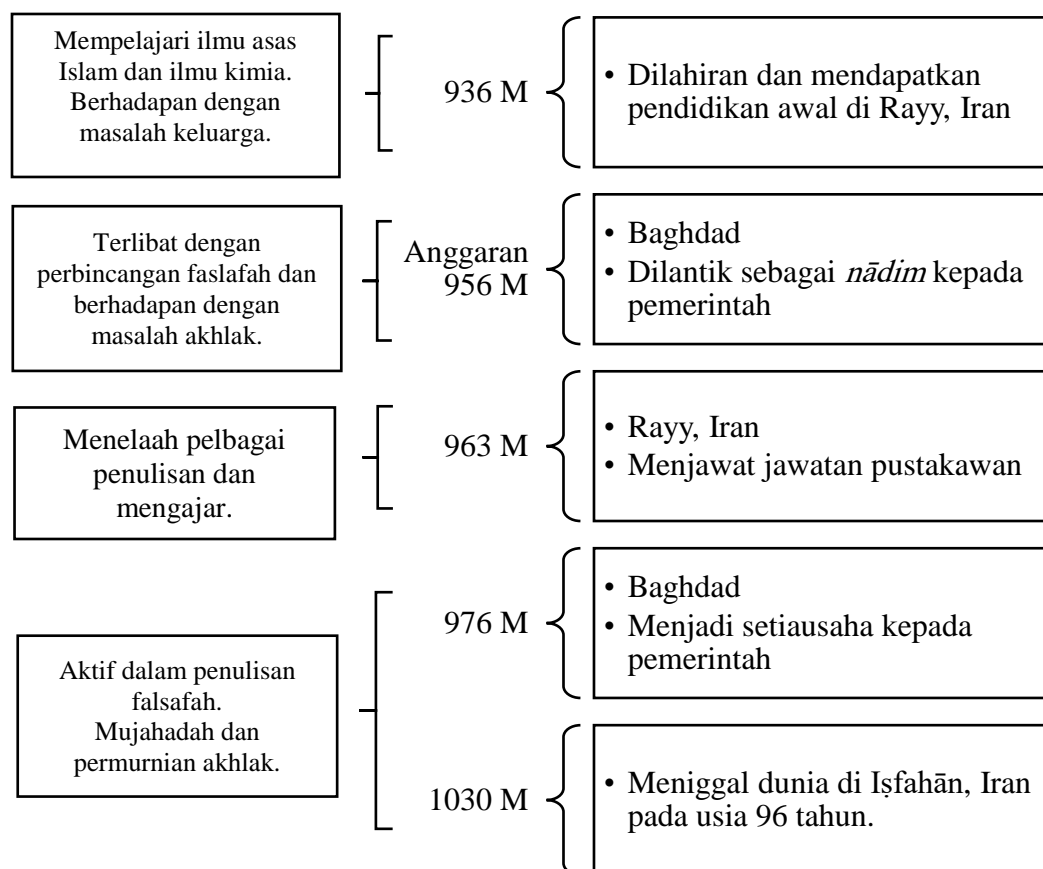
pada waktu itu. Hal yang sama juga dinyatakan Joel L. Kreamer (1986) bahawa di akhir hayatnya, Miskawayh pernah berhubung dengan Ibn Sīnā dan cerita pertemuan ini seterusnya diperincikan oleh Ansari (1964). Pada suatu hari, sewaktu Miskawayh sedang menjalankan kuliah etika, Ibn Sīnā bagi bertujuan menguji keilmuan Miskawayh telah melempar beberapa bijian kepada beliau, dan telah meminta beliau untuk mengira berat bijian tersebut. Hal yang berlaku tersebut telah menyinggung perasaannya sehinggakan beliau membaling ke lantai beberapa helai nota pengajaran yang berada di tangan. Pada masa yang sama beliau juga meminta Ibn Sīnā untuk membetulkan sikapnya tersebut. Sikap Miskawayh dan layanannya kepada Ibn Sīnā dijelaskan lagi oleh Ansari (1964) sebagai sesuatu yang berakhlak kerana beliau berjaya mengawal emosinya dan pada masa yang sama menasihati Ibn Sīnā dengan penuh adab. Miskawayh telah diberikan umur yang panjang akhirnya meninggal di Iṣfahān sewaktu usianya mencecah 96 tahun dan disemadikan di situ juga.

Fasa keempat adalah fasa kemuncak bagi perkembangan keilmuan Miskawayh terutamanya dalam bidang falsafah. Beliau sangat aktif dalam bidang penulisan pada 20 tahun terakhir ini sehingga terhasilnya beberapa karya penting. Walaupun permulaan kajian bidang falsafah bermula pada fasa terakhir iaitu di lewat usianya, komitmen Miskawayh telah menjadikan beliau antara tokoh falsafah penting dalam pembentukan ilmu falsafah akhlak Islam. Ini dapat dibuktikan melalui penghasilan karya magnum opus, *Tahdhīb al-Akhlāq* yang membahaskan tentang falsafah akhlak Islam.

4.0 Naratif Biografi Miskawayh: Tokoh Falsafah Akhlak

Menurut Mohd. Nasir (2003), sejarah latar belakang Miskawayh dibahagikan kepada 3 fasa yang berbeza iaitu; (i) kehidupan awal beliau, sehingga umurnya 20 tahun, (ii) sepanjang tempoh beliau berkhidmat kepada kerajaan Buwayhid, lebih kurang sehingga umurnya 45 tahun, dari 953M sehingga 998M dan (iii) ketika beliau melepaskan tanggungjawab dan perkhidmatannya sehingga meninggal dunia, antara 998M sehingga 1030M. Namun begitu di dalam penulisan ini, riwayat kehidupan Miskawayh dibahagikan kepada empat fasa seperti mana yang terdapat pada rajah 2.1 di bawah.

Rajah 4.1 Fasa kehidupan Miskawayh

Fasa pertama ialah zaman kanak-kanak sehingga ke usia remaja beliau di Rayy. Ketika ini Miskawayh mempelajari asas ilmu agama dan juga ilmu kimia. **Fasa yang kedua** pula, ketika usianya mencecah 20 tahun dan ke atas. Ketika ini beliau mula melibatkan diri dalam kumpulan pemikir falsafah di Baghdad. Pada masa yang sama, beliau turut terlibat dengan gejala-gejala yang tidak sihat dan masalah akhlak. **Fasa ketiga** kehidupan beliau ialah setelah kembali ke tempat kelahirannya di Rayy, Iran. Ketika ini Miskawayh sudah mula mengajar dan masih menelaah dengan tekun ilmu falsafah. Kemuncak kerjaya akademik beliau ialah pada **fasa keempat**, ketika beliau kembali ke Baghdad dan terlibat secara langsung dalam perbincangan falsafah serta menulis beberapa karya penting *Tahdhīb al-Akhlāq* dan *Tajārib al-Umam*. Ketika ini beliau telah berusaha untuk memurnikan akhlaknya sendiri. Dalam fasa terakhir ini juga beliau berhijrah ke Işfahān dan meninggal dunia di situ pada usia 96.

Miskawayh telah melalui pelbagai fasa dan pengalaman yang berbeza. Keempat-empat fasa juga telah menjelaskan komitmen beliau terhadap ilmu walaupun ketika berada dalam kesusahan dan berhadapan dengan masalah. Contohnya pada fasa yang pertama ketika beliau menghadapi masalah peribadi dan pada fasa yang kedua di mana beliau terlibat dengan gejala yang tidak sihat. Selain daripada penglibatan dalam bidang akademik dan keserjanaan, Miskawayh tidak meninggalkan usahanya untuk memurnikan akhlaknya.

Berdasarkan kepada rekod sejarah, tiada sebarang rekod yang jelas oleh ahli sejarah mahupun daripada tulisan Miskawayh sendiri tentang bilakah masa yang tepat perubahan akhlak berlaku dalam diri beliau sehingga beliau sedar akan kepentingan akhlak dan etika

seperti pemurniaan jiwa dan kepentingan kehidupan Akhirat (Mohd. Nasir 1994). Walaupun begitu, berdasarkan kisah pertemuan Miskawayh dan Ibn Sīnā, jelaslah bahawa proses ini terjadi di lewat usianya (Ansari, 1964) iaitu pada fasa yang keempat. Oleh kerana itu, menurut Mohd. Nasir (2003) perubahan kehidupan Miskawayh pada fasa akhir kehidupannya. Pada peringkat ini, minatnya yang jitu pada falsafah terutamanya etika dan kajian yang mendalam tentang sejarah manusia, memberi keyakinan kepada Miskawayh tentang kepentingan nilai akhlak dan musibah yang akan terjadi kepada kehidupan yang hanya memburu keseronokan. Hasil daripada kesedaran ini, Miskawayh telah berusaha untuk mengubah cara hidupnya dan berjaya meninggalkan tabiat silamnya yang tidak baik. Berkaitan dengan hal ini Miskawayh (1966) merekodkan di dalam *Tahdhīb*:

Para pembaca buku ini seharusnya tahu bahawa aku telah berjaya secara berperingkat-peringkat dalam membuang kejahatan daripada jiwaku, ketika usia tua selepas pengukuhan akhlak, aku telah berjuang dalam satu peperangan yang dahsyat.

5.0 Kesimpulan

Miskawayh merupakan seorang ahli falsafah berpengaruh pada abad pertengahan. Sumbangan beliau yang paling diingati ialah dalam bidang falsafah etika. Kajian terhadap biografi beliau mendapati beliau telah melalui empat fasa yang berbeza. Fasa-fasa yang berbeza dan penglibatan Miskawayh dalam lapangan kerjaya dan akademik yang pelbagai telah meluaskan pengalaman dan pemikiran beliau. Setiap fasa kehidupan yang telah dilalui oleh Miskawayh menunjukkan pembangunan sendiri serta kerjayanya. Oleh kerana itu, penulisan Miskawayh tentang akhlak terutamanya di dalam *magnum opus* yang bertajuk *Tahdhīb al-Akhlāq* menjadi sebuah karya yang berpengaruh dan mendapat perhatian pengkaji Islam dan Barat sehingga kini. Karya yang telah ditulis di penghujung hayat Miskawayh ini juga telah membuktikan keserjanaan beliau dalam ilmu falsafah Islam pada abad pertengahan.

Rujukan

- Al-‘Amru, ‘Abdullah bin Muḥammad. 2006. *Al-Akhlāq Bayna Madrasatāini al-Salafiyyah wa al-Falsafah (Miskawayh wa ibn al-Qayyim Namuzajan)*. t.tp.: t.pt.
- Bakhtiar H. Siddiqi. 2001. Miskawayh’s thought on human personality. *Intellectual Discourse*. 9 (1): 29-46.
- Hamid Reza Alavi. 2009. Ethical views of Ibn Miskawayh and Aquinas. *Philosophical Papers and Review* 1(4): 1-5.
- Ibrahim Abu Bakar. 1989. Some aspects of Miskawayh’s thought. *Islamiyyat* 10 (1) 115-123.
- Izzat ‘Abd al-‘Aziz. 1946. *Miskawayh: Falsafatuhu al-Akhlāqiyyah wa Maṣādiruhā*. t.tp.: t.pt.
- Al-Khwārizmī. 1879. *Rasā’il*. Constantinople: Maṭba‘ al-Jawāib.
- Kraemer, Joel L. 1984. Humanism in the renaissance of Islam: a preliminary study. *Journal of the American Oriental Study* 104(1): 135-164
- Kraemer, Joel L. 1986. *Humanism in the Renaissance of Islam*. Leiden, Netherland: E. J. Brill.
- Leaman, Oliver. 1998. Ibn Miskawayh, Ahmad ibn Muhammad (c.940-1030). <http://www.muslimphilosophy.com/ip/rep/H042.htm> [26 April 2012]
- Majid Fakhry. 1970. *History of Islamic Philosophy*. New York: Columbia University Press.
- Majid Fakhry. 1975. Justice in Islamic philosophical ethics: Miskawayh’s mediating contribution. *Journal of Religious Ethics* 3(2): 243-254.

- M. Abdul Haq Ansari. 1964. *The Ethical Philosophy of Miskawayh*. India: The Aligarh University Press.
- M. Arkoun. 2000. *Pembedahan Pemikiran Islam*. Terj. Hidayatullah. Bandung, Indonesia: Penerbit Pustaka.
- Miskawayh. 1966. *The Refinement of Character*. Terj. Beirut: t.pt.
- Miskawayh. 2005. *Tahdhīb al-Akhlāq*. t.tp: Ṭali‘ah al-Nūr.
- Mohamed Imran Mohamed Taib. 2004. Friendship: Miskawayh and the ethical tradition. *The Muslim Reader Magazine* hlm. 1-5.
- Mohd. Nasir Omar. 2003. *Christian and Muslim Ethics*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd. Nasir Omar. 2013. Ethics in Islam: a brief survey. *The Social Sciences* 8 (5): 387 – 392.
- Mohd. Nasir Omar. 2015. Miskawayh’s apologia for Greek philosophy. *European Journal of Interdisciplinary Studies* 3(1): 107-110.
- Nadia Jamal al-Din. 2001. Miskawayh (A.H. 320-421/A.D.932-1030). *Prospects: The Quarterly Review of Comparative Education* 24(1): 1-18.
- Seyyed Hossien Nasr & Leaman, Oliver. 2001. *History of Islamic Philosophy*. London & New York: Routledge.
- S. A. Shaida. t.th. Ibn Miskawayh’s concept of justice and its metaphysical foundations. hlm. 299-317.
- Walzer, R. 1956. Some aspect of Miskawayh’s Tahdhīb al-Akhlāq. *Islamic Philosophy, Miskawayh Abu Ali Ahmad Ibn Muhammad (d.421/1030) Text and Studies*. Institute for History of Arabic-Islamic Science Johann Wolfgang Goethe University Frankfurt am Main.
- Y Mohamed. 2000. Greek thought in Arab ethics: Miskawayh’s theory of justice. *Phronimon* 2: 242-259.